

Etnisyyden teoretisointia laatikon ulkopuolella

Rogers Brubaker: Etnisyys ilman ryhmiä. Suomentanut Erkki Vainikkala ja David Kivinen. Toimittanut Petri Ruuska ja Jarno Valkonen. Vastapaino, Tampere 2013. 351 s. ISBN 978-951-768-403-3

Etnisyys ilman ryhmiä -kirjan kannessa on tyhjä, avonainen pahvilaatikko. Etnisyyden on perinteisesti ajateltu olevan jotain hyvin selkeärajaista ja staattista, jotain minkä voi ylä- ja ulkopuolelta toimien laittaa siististi laatikkoon tutkittavaksi. Entä jos etnisyys ei pysykään laatikossa, sille ennalta määritellyissä rajoissa? Mitä jos etnisyydestä saakin kuvaavamman ja pitävämmän (tutkimus)otteen laatikon ulkopuolella?

Kyseessä on Erkki Vainikkalan ja David Kivisen suomentama, Petri Ruuskan ja Jarno Valkosen toimittama sosiologian professori Rogers Brubakerin kirja. Brubaker on tuottelias ja monitieteisesti kiinnostava kirjoittaja, jonka pitkä ura on antanut luki-joille runsaasti paitsi teoreettista ajateltavaa, myös mielenkiintoista etnografista empiiristä materiaalia. Kirjan englanninkielinen alkuteos *Ethnicity without groups* on ilmestynyt kymmenen vuotta sitten (2004). Tämä Vastapainolta vuonna 2013 ilmestynyt käännös on päivitetty laitos alkuperäisestä.

Kirjan tekstit teemoineen ovat edelleen ajankohtaisia. Näiden teemojen käsittely ja niiden painopisteet ovat kuitenkin tieteellisessä keskustelussa vaihdelleet viimeisen parinkymmenen vuoden aikana, välillä rajustikin. On myös otettava huomioon, että teoksen artikkeleiden materiaaleista uusimmatkin ovat jo kahdeksan vuotta vanhoja. Yhteiskuntatutkimuksessa se on pitkä aika. Kun kirjassa tulee vastaan ilmauksia kuten ”viime aikoina/vuosina” ja ”suuntaus on ollut jo pitkään”, on lukijan tuolloin palattava kirjan alkuun tarkistamaan kulloisenkin artikkelin julkaisuajankohta: päivityksistä huolimatta kyseiset ilmaukset on kirjoitettu omana aikanaan ja voivat näin ollen hämmentää mikäli ne mielessään ajoittaa väärin.

Brubaker kirjoittaa paitsi etnisyydestä ja sen useista ulottuvuuksista terminä, myös monista sen vanavedessä usein esiintyvistä käsitteistä: identiteetistä, assimilaatiosta, kansalaisuudesta, diasporasta sekä nationalismista. Teoksen kahdeksan artikkelia on julkaistu eri yhteyksissä vuosien 1998 ja 2006 välillä. Ensimmäinen luku, nimartikkeli ”Etnisyys ilman ryhmiä” keskittyy esittelemään Brubakerin avainajatusta; puolestaan kritiikkiä ryhmäkeskeistä ajattelua kohtaan. Brubaker vastustaa voimakkaasti yhteiskuntatieteissä vielä nykyäänkin hämmäntävän yleistä tapaa liittää etnisyyden ryhmien kiinteäksi ominaisuudeksi. Toisin kuin ikävän usein käy, kritiikki ei tällä kertaa kuitenkaan jää puolitiehen vaan tilalle tarjotaan vaihtoehtoisia näkökulmia, joiden avulla ryhmäkeskeisyys voidaan ylittää. Oli myös ilahduttavaa huomata, että myös näiden katsantokantojen toivuutta ruoditaan tasapuolisesti ja avoimesti. Toinen artikkeli, ”Identiteetin’ tuolle puolen” on kirjoitettu yhdessä Frederick Cooperin kanssa. Luvussa Brubaker ja Cooper ottavat niin ikään moneen muuntuvaan termin, identiteetin, syväluotavaan käsittelyyn ja ruotivat sen lukuisia käyttötapoja. Identiteetin harteille on sälytetty paljon tehtäviä katsantokannasta riippuen. Artikkelissa kirjoittajat esittävät identiteetin apujou-

koiksi muita termejä (mm. itsetymmärrys, identifikaatio) joille voisi delegoida osan näistä tehtävistä – tehtävistä, joihin ne mahdollisesti soveltuisivat identiteettiä paremmin.

Kolmas artikkeli, Mara Lovemanin ja Peter Stamatovin kanssa kirjoitettu ”Etnisyys kognitiona” pohtii kognitiivisen käänteen vaikutusta etnisyyden tutkimukseen ja tästä seuraavia uusia kategorisointeja ja käsitteellistämisiä (kuten esimerkiksi kysymyksessä siitä, tuleeko etnisyyttä tarkastella enemmän syntyperäisenä ja luonnollisena vai olosuhteiden vaikutuksen alaisena olevana). Neljäs artikkeli puolestaan keskittyy etnisyyden tutkimuksen synkempiin sävyihin: etnisesti värityneeseen väkivaltaan. ”Etninen ja nationalistinen väkivalta” -artikkelin Brubaker on kirjoittanut yhdessä David Laitinin kanssa. Artikkelissa kirjoittajat pohtivat mm. tutkimusalueen määrittelymisen vaikeuksia, eri menetelmien (mm. suuret ja pienet aineistojoukot, tapauskohtaiset mallit) toimivuutta sekä muiden tekijöiden (esim. sukupuoli) vaikutusta tähän tunteita herättävään aiheeseen.

Myös viides artikkeli, ”Assimilaation paluu?”, voi herättää tunneperäisiä reaktioita. Luku käsittelee varsinkin suomalaisessa tutkimuskirjallisuudessa lähinnä negatiivisia miellehyty-

miä herättävää termiä, assimilaatiota. Artikkelissa Brubaker pohtii käsitteen hankalaa luonnetta ja sen mahdollista paluuta maahanmuuttokeskusteluun – uudelleen muotoiltuna. Sen verran varovainen hän on kuitenkin ollut, että on laittanut otsikon perään kysymysmerkin. Suomalaiseen ja eurooppalaiseen monikulttuurisuuden tutkimuspuheen tottuneena assimilaatio on myös itselleni hyvin voimakkaita mielikuvia herättävä sana. Maantieteellisten ja historiallisten seikkojen vaikutukset tutkimuskielen jargoniin tulevat selvästi esiin: esimerkiksi Yhdysvalloissa assimilaatio-termiin ei kohdisteta lainkaan niin arvolutautuneita oletuksia kuin vaikkapa suuressa osassa Eurooppaa. Olikin hyvin haastavaa – ja samalla myös mieltä avartavaa – lukea näistä vaihtoehtoisista tavoista, joilla termin voi käsittää ja tutkimuksessa mahdollisesti käyttää.

Kuudennessa artikkelissa, ”Kansalaisuus’ ja ’etnisyyt’ nationalismissa” Brubaker esittelee erilaisia, usein toisilleen vastakkaisia tapoja käsittää kansakunta, nationalismi ja kansalaisuus sekä näiden yhteyttä etnisyyteen. Seitsemäs artikkeli, ”Diasporan’ diaspora” taas avaa kriittisesti niin tieteen maailmassa kuin arkipuheessaakin räjähdysmäisesti levinneen käsitteen evoluutiota, käyttöä ja inflaatiota. Jos mikä tahansa ryhmä voi olla diaspo-

rassa, mikä tekee juuri sen tilanteesta erityisen? Onko itse diaspora diasporassa?

Kirjan viimeinen luku, kahdeksas artikkeli ”Arkipäivän etnisyyt: kategoriat, kieli, institutiot” päättää runsaasti ajatuksia herättäneen lukukokemuksen. Viimeisessä luvussa kuvaillaan arjen etnisyyttä transilvalialaisessa kaupungissa, Clujissa. Brubakerille etnisyyt on prosessi, tapa nähdä ja suhtautua maailmaan. Tätä näkemystä olisi voinut tuoda vielä havainnollisemmin esille ottamalla kirjaan mukaan vielä nykyistä enemmän etnografiaa: itse jäin kaipaamaan lisää kuvauksia konkreettisista ajoista, paikoista ja tiloista joissa etnisyyt esiintyy, joissa siitä neuvotellaan ja joissa se vuorovaikuttaa.

Suomennettuakin teosta lukiessa välittyi hyvin Brubakerin tyyli kirjoittaa. Teksti on selkeää ja helppotajuista, olematta kuitenkaan lukijaa aliarvioivaa tai holhoavaa. Tämänäyttypistä kirjoitustyyliä saisi ainakin minun puolestani esiintyä enemmänkin tieteellisessä maailmassa: turhalla kielikikkailulla ja kouke-roisella ulkoasulla kun ei helpolla herätetä lukijoiden kiinnostusta, saati saada heitä viipymään tekstin äärellä pidempään. Rogers Brubaker on mitä ilmeisimmin myös muilla mittareilla hivenen epätyypillinen akateeminen kirjoittaja: hän tuo voimakkaasti

esiin omat mielipiteensä, paikoin melko kärkeästäkin – olematta kuitenkaan varsinaisesti epäkohtelias. Itsestäni tällainen suorapuheisuus tuntuu pääsääntöisesti virkistävän erilaiselta tehokeinolta yleensä niin kovin kohteliaassa ja pidättyväisessä tiedekirjallisuudessa.

Vaikka teoksen teksti ja kieliäsu onkin kautta linjan varsin sujuvaa, sivujen sanoman todellinen sisäistäminen ei aina ole helppoa. Joskus on vaikeaa ajatella toisin kuin on pitkään (kansalliseen) tutkimusperinteeseen tutustuttaessa totuttanut. Sitä suuremmalla syyllä näin kuitenkin tulisi aika ajoin tehdä – pitää mieli avoimena, katsella uteliaana myös toisenlaisia tapoja keskustella ja käsitteellistää asioita. Brubakerin kirja sopii tähän erinomaisesti: se auttaa ravistelemaan omia, mahdollisesti jäykkiäkin ajatuksia etnisyyden ja sille läheisten käsitteiden käyttökelpoisuudesta ja -mahdollisuuksista. Näiden käsitteiden haasteet hyvin tiedostavana väitöskirjantekijänä koen ainakin itse saaneeni runsaasti hyödyllisiä työkaluja omaa työtäni varten. Suosittelen kirjaa lämpimästi kaikille, jotka ovat kiinnostuneita paitsi etnisyyden, myös muiden monikulttuurisuuskeskustelun termien vaihtoehtoista, joustavammista tulkinnoista.

Carita Lockmer